

Bij gebruik graag vermelden:

Huub Wijffjes, 'Wars van sektarisme' Recensie van: René Witte: *De Indische radio-omroep. Overheidsbeleid en ontwikkeling, 1923-1942* (Verloren 1998) *de Volkskrant* 29 mei 1998, Cicero

Wars van sektarisme

Door: *Huub Wijffjes*

Van de westerse media gaven de Nederlandse veruit de meeste aandacht aan de volksopstand tegen Soeharto. Drie eeuwen koloniale bemoeienis scheidt een band die 50 jaar Indonesische onafhankelijkheid niet kan uitwissen. Indonesië mag ver weg zijn, cultureel is het nabij. Onafhankelijk van de actuele gebeurtenissen heeft de geschiedenis van 'ons Indië' de afgelopen jaren geregeld in de schijnwerpers gestaan. Meestal ging dat om de bloedige pogingen het Nederlands gezag te vestigen of te behouden. Colijns brute optreden, de bloedige pacificatie van Atjeh, excessen tijdens de politioele acties eind jaren veertig, doorgaans zien we het Indische verleden verschijnen door de ogen van Nederlandse militairen. Het lijkt daardoor soms wel of de kolonie in permanente staat van oorlog was gewikkeld.

Maar er is ook een ander beeld. Een grote groep oud-Indiëgangsters en Indo-Europeanen koestert nog graag de sentimenten van *tempo doeloe*. Vol weemoed roepen ze een loomkruidige sfeer op met tante Lien-liedjes, ritselende sarongs, pasar malam en zwoele krontjongklanken. De Europeanen in het voormalige Nederlands-Indië - 290.000 in 1940, waaronder 85.000 Nederlanders en 170.000 Indo-Europeanen - vormden vaak hechte gemeenschappen met een eigen cultuur, taal en opvattingen. Opmerkelijk is dat de kolonie weliswaar als Nederlands gebied werd bestuurd, maar dat er grote cultuurverschillen met het moederland werden ervaren. De verzuiling bijvoorbeeld maakte er weinig kans en het was dus ook niet verwonderlijk dat een van de krachtigste zinnebeelden van die verzuiling - de omroep - in Indië op geheel andere leest werd geschoeid. De politicoloog René Witte schetst in het proefschrift dat hij gisteren aan de Vrije Universiteit verdedigde een beeld van deze vrij onbekende radiogeschiedenis.

Het ultrakorte proefschrift kiest de beperkte invalshoek van 'een beleidsstudie'. Voorts gaat het mank aan onbegrijpelijke slordigheden, gebrek aan historische diepgang, een houtenklazenstijl en een warrige compositie vol herhalingen en tegenstrijdigheden. Dat het desondanks boeiende leesstof biedt, komt omdat het radiobedat in Indië ons een zeldzame blik gunt op een definitief in het verleden weggezonden cultureel klimaat, dat onmiskenbaar Nederlands was maar dat ook op fundamentele punten van het Nederlands patroon afweek. De radio was weliswaar het perfecte medium om de banden met het verre moederland te versterken, maar voor de kolonials, verstrooid in de immense gordel van smaragd, schiep het vooral mogelijkheden de Indo-Europese sfeer tot uiting te brengen. Daarin was het *Indo* geleidelijk meer gaan betekenen dan het *Europese*.

Maar over de radio hadden de Indo-Europeanen geen exclusieve zeggenschap, zeker niet toen Philips in 1927 Indië via de korte golf in direct cultureel bereik van Nederland bracht. 'Het publiek is afkerig van godsdienstig sektarisme en partijpolitiek op Nederlandschen grondslag', telegrafeerde gouverneur-generaal A.C. de Graeff in 1929 aan de minister van Koloniën in Den Haag. De Nederlandse Radioraad had de euvele moed gehad voor te stellen dat de kortegolfuitzendingen deels van programma's moesten worden voorzien door de verzuilde omroepverenigingen NCRV, KRO en VARA. De kwestie liep zo hoog op dat Anton Philips himself in 1930 besloot zijn PHOHI-zender (Philips Omroep Holland-Indië) te sluiten. Pas in 1934 nam de PHOHI genoegen met tweederde van de zendtijd, waarna men tandenkarsend moest zien hoe de meeste verzuilde omroepen niet eens de moeite namen de hun toebedeelde zendtijd van programma's te voorzien. Het ging hen om 'het principe'.

Nu vond men in Indië juist dat 'principe' niet passen bij het volkskarakter of, zoals men dat ook wel noemde 'de behoeften en wenschen van het luisterend publiek'. Een verzuilde pers was in Indië ook nooit van de grond gekomen en voor zover er een vrije pers bestond lag die aan allerlei banden van het gouvernement. De angst voor 'revolutionaire propaganda' en verstoring van de openbare orde lag diep in de Nederlands-Indische samenleving verankerd. De krap een kwart miljoen westerse machthebbers leefden immers op een sluimerende vulkaan van 58 miljoen Indonesiërs, die in toenemende mate ontvankelijk bleken voor anti-imperialistische en nationalistische gedachten. Sinds 1931 kende de kolonie bijvoorbeeld weer een formele persbreidel, die zich ook uitstreckte tot de publicaties die per post uit Nederland aankwamen. Meer dan eens werden socialistische brochures, boeken en periodieken in beslag genomen of door de posterijen achtergehouden.

De kortegolf-omroep uit Nederland had men helaas niet in eigen hand kunnen houden, maar de in Indië zelf gemaakte omroep viel onder het gezag van de gouverneur-generaal. Zijn optreden was van meet af aan gericht op een eenheidsorganisatie die onder controle van de overheid commercieel zou kunnen opereren. De eerste pogingen dateren reeds uit 1921, maar de doorbraak kwam in 1928 toen drie radiobedrijven (Philips, Radio Holland en Maintz) de Nederlandsch-Indische Radio Omroep NIROM oprichtten. Dat het nog tot 1 april 1934 zou duren voordat de NIROM met reguliere uitzendingen begon, had vooral met geld te maken. De enorme investeringen in zendinstallaties konden pas worden terugverdiend indien de NIROM een monopolie zou krijgen en er een hoge luisterbijdrage per toestel kon worden gevraagd. Aan beide voorwaarden werd uiteindelijk voldaan, zodat de NIROM 80 uur per week in kon om voornamelijk plaatjes te draaien.

Want er was een belangrijk programmatisch verschil met de Nederlandse omroep. Het 'principe' ontbrak; dus het voor de Nederlandse omroep zo kenmerkende 'gesproken woord' ook. Besteedde de VARA bijvoorbeeld in de jaren dertig gemiddeld 35% van de zendtijd aan sprekers, de NIROM kwam niet verder dan 6%. Religieuze uitzendingen ontbraken vrijwel geheel, hoewel KRO en NCRV kleine Indische pendanten kregen die via de NIROM enkele minuten per week de luisteraars een gelovig hart onder de riem staken. De NIROM bracht op beperkte schaal nieuws en draaide vooral platen van hawaiï- en krontjongbandjes. Levende muziek kon bij gebrek aan artiesten niet veel voor de microfoon worden gebracht. Er waren enkele verdienstelijke amateurs te horen en voor de rest deed de NIROM gebruik van de orkesten en bandjes die in de hotels en uitgaansgelegenheden optraden.

Misschien wel omdat zo nauwlettend in de gaten was gehouden dat de omroep de volksaard weerspiegelde, was de radio in Indië al snel van groter belang dan in Nederland. In 1940 had een op de zes Indo-Europeanen een radiotoestel, terwijl in Nederland 1 op de 8 mensen radio bezat. Desondanks was de NIROM geen lang leven beschoren. De Japanse bezetting maakte in 1942 een einde aan haar activiteiten en na de bevrijding in 1945 maakten de Indonesiërs ondubbelzinnig duidelijk een snelle 'tweede' bevrijding op prijs te stellen. Naast politieke onafhankelijkheid betekende dat vooral ook bevrijding van de cultuur die de NIROM had trachten te verklanken.

René Witte, *De Indische radio-omroep. Overheidsbeleid en ontwikkeling, 1923-1942.*

Uitgeverij Verloren Hilversum; 202 pagina's

ISBN 90 6550 590 3